

ПЕЧЕРСЬКА ІДЕЯ ТА ПЕЧЕРСЬКИЙ МОНАСТИР В УТВЕРДЖЕННІ ДУХОВНОГО ПОДВИГУ В КИЇВСЬКІЙ ХРИСТІЯНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

Статтю присвячено розгляду особливостей духовного удосконалення через ідею печерського домобудівництва. В ній злилися ґрунтовні начала каппадокійського та студійського (константинопольського), а також афонського духовного досвіду. Києво-Печерський монастир з княжого часу свого існування показав особливий – власний чин духовного висходження. Особливістю такого духовного діювання було те, що київський образ гори в Печерському монастирі вказував на духовне та душевне висходження не з вершини гори, а з найглибшого низу – печер. А самі печери були «підземним небом», де подвижницьки збирався особливий «нерукотворний досвід» духовного подвигу. З Києва печерський духовний чин розійшовся по прилеглих та віддалених землях. Так виникли Почаїв та Святогір'я.

Ключові слова: печерська ідея, уображення, київська християнська культура, печерське домобудування.

Статья посвящена рассмотрению особенностей духовного совершенствования в воспринятой идее печерского домостроительства. В ней слились почвенные начала каппадокского и студийского (константинопольского), а также афонского духовного опыта. Киево-Печерский монастырь показывает уже с княжьего времени своего существования особый – собственный чин духовного восшествия. Особенность такой духовной действенности была в том, что киевский образ горы в Печерском монастыре указывал на душевное восшествие не в высоты горы, а с ее глубочайшего низа – пещер. А сами пещеры были рукотворным местом явления «подземного неба», где духовно стяжался особый – «нерукотворный опыт» монашеского подвига. От Киева же печерский духовный чин разошелся в близлежащие и отдаленные земли. Так возникли Почаев и Святогорье.

Ключевые слова: печерская идея, воображение, киевская христианская культура, печерское домостроительство.

The article is devoted to the specific receptions of the pechera (cave) idea of home creation at the Kyiv. The grounding levels of the idea are Cappadocian and Studion (Constantinople) as so as Athos spiritual heritages. The Kyiv Pechera monastery at early prince time of Ukrainian cultural history shown own order of the spiritual celestial way. Specific of the spiritual acting is the image of the celestial itinerary from the low level of the Kyivan mountains. The Caves (pechery) shows the underground sky, where the spiritual life was increasing as the unhands acting. From the Kyiv Pechera (cave) spiritual order was gown to the Kyivan Rus lands. The Pochaiv and Sviatohirya (Saint Mountains) monasteries were inspired and created from this idea.

Key worlds: pechera (cave) idea, imagination, Kyivan christian culture, Pechera home creation.

Після охрещення у Царгороді, княгиня Ольга, повернувшись до Києва, всіляко намагалася облаштувати свій побут відповідно до свого релігійного вибору. Вже в ті часи з'являється на киево-руських землях помножений пізніше інститут духівників. Допевним явищем можна називати прибуття у зворотній з Константинополя Ольжиній свиті духовної особи, що мала би в подальшому настановлювати та опікуватися духовними потребами нововерненої княгині.

За царгородським звичаєм місця духівників імператорського сімейства займали особи з чорного духовенства. Немала їхня кількість з імператорського палацу згодом переходила на патріарше служіння у

Константинополі. Так вчинила й Ольга, що взяла собі за духовного супровідника представника з чернецтва. Бо ж місійні завдання – поклик апостольства, а саме з такою метою надсилалися духовні до Києва, та саме того – навернення свого народу – бажала й Ольга, покладалася переважно на чернечі згромадження. Міг прийняти під свою опіку християнку Ольгу в Києві ієрей, що вже душпастирював та здійснював духовне служіння у християнській гро-маді навернених із киян та серед прибульців. Належав він, без щонайменшого сумніву, до чернецтва і мав не інакшу, як місійну мету щодо місцевого люду.

Під впливом проповіді Кирила і Мефодія та їхніх учнів постали паннонські й моравські монастирі. Далі хвиля чернечих осередків ширилася на Підкарпаття. Так поставали чернечі згромадження та з'являлися чернечі покликання й місійно-просвітницькі завдання духовних осіб з чернецтва.

Новонавернені русичі майже одразу потяглися до основних місць духовного подвижництва як у прилеглих землях, так і неблизьких краях. Уже в XI ст. можна віднайти непоодинокі випадки руської присутності в монастирських громадах Палестини та Афонської гори. До таких духовних пошуковців належав і Антоній Любецький, що задля духовного й чернечого подвижницького зростання дійшов до Афонської гори, де перебував чимало часу на послуху та прийняв на Афоні чернечий постриг.

Повернувшись до Русі, Антоній підшуковує подібне до Афону місце, що мало б особливий вияв – віддалене розташування від людського скупчення. Разом із тим, обрана Антонієм місцина була неподалік столиці Русі – Києва, що не позбавляло Антонія від обов'язку провадити й духовне настановлення новонавернених співгромадян.

Оселею Антонієві стала печерка на схилах Дніпра, що якраз перед тим звільнилася від свого попереднього «мешканця». Іларіон, пресвітер княжої заміської церкви Спаса на Берестові, часто приходив до викопаної ним «пустиньки» – печерки, аби помолитися наодинці та відправити чин псалмового співу утрени. За покликом князя Ярослава (як можна зауважити, в цьому випадку було підтримане дворове константинопольське узвичаєння) та собору руських єпископів, Іларіон поставлявся на митрополію Київську. Так починався Печерський монастир, що за малим часом стане дієвим чернечим, літературним, мистецьким та в цілому загальнокультурним центром старої княжої Русі, а відтак – і духовним орієнтиром України впродовж цілого тисячоліття.

Ще з першозасновчого часу стає виразно помітною особливість взаємин між Печерським монастирем та світом, зокрема стольними князями. На відміну від значного ліку монастирів, єпископських та посадських церков, що постали в переважній більшості з княжої та боярської підтримки й грошового сприяння, Печерський монастир майже при своєму заснуванні набуває особливого становища серед інших чернечих громад, і не лише київських, та окремої – невтручальної уваги княжої та боярської верхівки.

Князі мали за честь приймати в себе ігуменів з Печерської обителі та підносити значні дарування на облаштування монастирського побуту й на будівельні заходи на монастирському подвір'ї. Більшість князів та осіб із боярського кола вважали за необхідну потребу подавати «лепти» на «задушні помяники» до монастирської церкви. Князь Святослав першим підступив до закладин собору, коли заходилися копати рів під підмурки майбутньої споруди, при цьому подавши перед тим 100 гривень на будівництво. У цій княжій ініціативі простежується і давнє княже сакральне завдання. Як визначений давніми звичаями головний обрядодійник, князь мав започатковувати всілякі справи. Так учинив князь і при закладанні

Успенського собору. Та вже в подальшому – в християнську добу – через основне розподілення сакральних задіянь князь не міг бути безпосередньо дотичним до головного священного дійства, яке мало відбуватися у вівтарі спорудженого собору – дійства літургійного. Він був його учасником у соборному молитовному колі.

При побудові Великої церкви Печерського монастиря в підмурок-основу було покладено мощі мучеників: Артемія, Полієвкта, Леонтія, Акакія, Арефи, Якова та Феодора. Так видиме тіло монастирської церкви скріпилося видимою присутністю – живим знаком, що являли тіла подвижників віри. Закладання собору здійснював і освячував єпископ Юрійський Михаїл, митрополит Георгій перебував у Константинополі. Особливе становище монастиря виявилось і в цьому – не дочекувалися повернення митрополита з Царгорода.

Саме ось така, попередньо означена, особливість у взаєминах між світом і монастирем витворилася за часів ігуменування вже Феодосія, Антонієвого наступника в монастирському провіді. За Антонія монастир являв собою невелику чернечу громадку, що всупереч Антонієвому самотницькому бажанню почала сходитися на Дніпрові гори. Таки за Антонія монастир починає виходити на поверхню й «обставлюватися» наземними будівлями: Успенський собор (1076 р.) за Феодосія, 1108 р. за ігумена Феоктиста зводиться «трапезниця», а близько 1182 р. стараннями Миколи Святоші Больницький монастир при Троїцькій надбрамній церкві, де як на місці визначеного чернечого послуху Микола три роки перебував, стережучи монастирський вхід, будучи прибрамником [1, с. 114-118].

У Печерському монастирі вже здавна вбачалося місце всезагального спасіння. Через те Печерський Патерик із дійсного досвіду показує, як далеко сягала лунка слава – прославлене слово про чуда на печерах у Києві ще з ревного княжого часу. Підкреслювалося й те, що це не лише з людської прослави прознався Печерський монастир у дальніх землях. Звишня Сила вказувала тим, хто й не чув про Печерську обитель, як про назначене місце спасительного шляху. Так, зовсім не через людей, дізнається про монастир у Києві Шимон Варяг, і не зволікаючи поспішає до спасеного місця. Та ще й так, що він стане першим, хто ляже тілом по відході з цього світу у Великій церкві монастиря. А вже згодом у Великій церкві буде покладено й ігумена Феодосія, мощі якого відкриватиме Нестор Літописець. Вони разом будуть «духовними закладними підвалинами» цього величавого дому спасення й людської слави Божому ділу. І лікар-сирієць, що сподівався бути й надалі мирським «чоловіком», отримує тут духовну домівку й тілесне пристановище, зайшовши під «сін» Печерської обителі з князем Чернігівським, який свідомо обрав чернечий шлях, згодом – у чернечому образі та з Печерського Патерика знаним як Микола Святоша.

Ще не знаючи, що будуть спів-«дільниками» – співучасниками у творенні земної краси як небоподібної Слави в монастирі отця Феодосія, за наказом, отриманим у сновидінні, теж поспішають у

Київ греки-майстри, що теж власними тілами, за звишнім визначенням, як підвалини скріплення у київських печерах [1, с. 5-8]. Так, на Печерських горах ще з княжого часу збирався сонм, що співав Славу від усіх «конець землі» у цьому Печерському домі земної правди.

Серед прибулих із далеких земель на чернечий подвиг у Печерському монастирі були: Шимон Варяг за ігуменування Феодосієвого, половчанин, що постригся під впливом Никона Сухого, вірменин та згадуваний вже сирієць («сурянин») у заведеному Миколою Святошею Больницькому монастирі, а також Мойсей Угрин [1, с. 142-145]. Серед боярства з особливим пошануванням ставився до печерської братії ще Климент Шимон, який був жертвувателем на облаштування та прикрашання Успенського собору.

А «споряджені» славою молитовного місця на печерах, ченці монастиря числом до кількох десятків покликалися до високого єпископського служіння. Печерці посідали в XI-XII ст. єпископські кафедри в Новгороді, Ростові, Переяславі, Суздалі, Володимирі Волинському, Юрієві, Полоцьку, Чернігові, Білгороді, Турові, Тмутаракані.

Монастирська книгозбірня поповнювалася дорогими книгами, подібно до єпископських та митрополичого кафедральних соборів. Діяла в Печерському монастирі і власна книгописня, започаткована ще діяльністю Нестора та його наступників-сподвижників. У Печерському монастирі одразу було сприйняте і міцно закріпилося просвітницьке для братії заведення – трапезування було неодмінно, як і на Сході, супроводжуване читаннями зі святоотецьких книг.

Князювання Святослава надто плідно позначилося на розростанні й організаційного, й просвітницького стану Печерського монастиря. З підкресленою шанобою Святослав ставився до особи ігумена Феодосія, а чи не найбільшим піднесенням чернечій братії, на чолі якої Феодосій і стояв, були певно книжні дарування. Святослав, як і великий князь Ярослав, що упорядив Софійську митрополічу бібліотеку, чимало зусиль доклав теж задля помноження цієї книгозбірні, немало частку від цієї Святославової справи – вчинюваного ним книжного дарування отримував і Печерський монастир. Адже князь був тим, хто «...з'явився новим Птолемеєм у вірі за покликом серця у збиранні різних дорогоцінних книг...» [4, с. 51]. Словесна творчість самого Феодосія теж отримала ідейні відбитки з чималої кількості творів зі Сходу, які належали, напевно, до книгозбірні монастиря. Його «Поученіє» на час посту показує Феодосієве ознайомлення зі словами Василя Великого, житієм Антонія Великого, Єфимія, Сави Освяченого. Інші його настановчі твори позначилися захопленням творами Єфрема Сирійського, писання якого належало читати у чернечих згромадженнях за уставом під час посту. До означеного переліку наявних та читаних у Печерському монастирі неодмінно додавалися твори Йоана Ліствичника (Синайського), Григорія Богослова, «Огласительное слово» Феодора Студита. Житійний спис літературних творів, напевно, поповнювали відомі у

списах ще XI ст. житія рівноапостольної Фекли, житіє Антонія Великого, Сави, Феодосія, Єфимія та інших.

Особливе місце у монастирському «книго-вживанні» займав Псалтир. Сам Феодосій мав звичай постійного, за можливості обставин, тихого співання (як це передає Печерський Патерик) псалмів, які він знав напам'ять – «із уст уміяше». Молитовний звичай Феодосія підтримували та продовжували й інші ченці з печерської братії. У церквах Печерського монастиря щоденно прочитувалися повчальні слова, які прочитував сам Феодосій, або припоручав читання Никону, що повернувся з Тмутаракані 1066 р., чи уставнику Стефану.

За Антонієвого духовного проводу монастир жив за принесеним з Афонської гори уставним положенням, що усно передавався засновником монастиря. Феодосій уточнює й увиразнює організаційні й складникові правила чернечої громади Печерського монастиря, за його ініціативи й було впроваджено Студійський устав із Константинополя. Випробований та усталований не одним чернечим поколінням монастирський устав у Константинополі, притягнув увагу ігумена Феодосія, схильного до ретельності та суворості у життєвих чернечих подвигах, і визначив вибір на користь саме Студійського чернечого узвичаєння. Серед іншого Студійський монастир був відомий і дією невиспного молитовного правила, яке підтримували акоміати – невиспуші – змінна черга визначених до богослужбового кола ченців, що цілодобово, не спиняючись ні на мить, відправляла богослужби. Варіант такого молитовного правила поширився у староруських монастирях, незмінно дійшовши до сьогодення, – невиспне читання келейним способом Псалтиря з неодмінним молитовним поминанням внесених до «помяників».

Отже, скріплює Печерський монастир і давнє уявлення про книгу як окрему культурну «постать» і «співдійницю» у духовному зростанні. Саме так бачилося книгу – як особливий дім Премудрості. Ще апостол Йоан Богослов завершує свою Євангелію словами, в яких говорить про книги як особливі твори, що і всі вони, які є в світі, то не в спроможності вмісти того, що сповістих Христос. У апостола йдеться про всіх «пишестив книг». Своє зауваження про книгу подає так само Йоан Ліствичник. Він, як каже сам, творив книги, а не писав лише. Отже, в книзі вбачалася особлива форма культурної появи та особливий чин сповіщення Істини. Разом із тим, книга уявлялася особливим даром, хоч і витвореним руками, але ніби з'явленим без дотику земних рук, даром, що подається духовною рукою. Феодосій посилав в Царгород писця, який би приніс список Студійського уставу. Можна було б учинити чернече життя і за переказами, яких було достатньо чути від свідків царгородського студійського подвижництва, котрих чимало верталось до Києва. Але ігумен хоче бути вірним першоджерелу, що являло шлях, здобутий «стяжанием» отцями в Студійському монастирі. Через те й висловив бажання ігумен Феодосій мати в Києві саме книгу, а не лише усне

передання про подвижницьку славу студитів. Ця книга – список як принесена – явлена у Києві та на Русі, мала бути теж підвалиною й кріпівельною твердиною для Печерського спасительного дому. Ідея книги-дому суціль уgruntувала справжність духовної висоти Печерського домобудування.

І хоча прийнятий та затверджений Феодосієм устав був спільнопроживальним – «общежительним», у Печерському монастирі майже від самих початків його існування ствердилася спадкова традиція підземного самітництва – затворення, адже сам Печерський монастир, як зауважувалося, у початковий – Антонієвий час був цілковито печерним.

Християнський Схід неодноразово показує приклади подібних чернечих діянь. Такі чернечі поселення існували ще в ранньому середньовіччі в Палестині, пізніші засвідчення такої чернечої практики можна зустріти в Ефіопії (монастир Лалібела), каппадокійські монастирі з печерними церквами, печерний монастирський комплекс Вардзіа в Грузії, підтримуваний даруваннями грузинських царів, а особливо за часів правління цариці Тамари. Спадковість, що виявлялася в заселенні підземних печер, простежувалася в Печерському монастирі і в XIV ст.

Київські князі цієї та наступної доби теж, як і їхні попередники, виявляють свою пошану Печерському монастирю. І в цьому виражався особливий – київський – чин ставлення до місця стояння Великої церкви, гори та печерного монастиря в ній. Пишного благоустрою надав йому князь київський Симеон Оленькович у 1470 р., а свідчення не занепаłego монастиря й дієвого інтересу до нього показує листування митрополита Фотія, що написав до печерського чернецтва два листи у XV ст.

Теж особливим чином образ печерської подвижницької слави скріплювався через називання монастиря лаврою. Як почесно титулований настоятель Печерського монастиря, Давид іменувався вже архімандритом із 1377 р. У 1592 р. від Константинопольського патріарха Єремії Печерський монастир дістав підтвердження дійсного визнання своїх ставропігії та лаврської архімандрії. У цей час патріарх перебував із першоієраршим візитом в Україні. Слід зауважити, що тодішній архімандрит Лаври Мелетій Хребтович і перед тим наполягав на давності існування лаврського титулування та архімандритчій гідності, що закріпилися за монастирем та печерськими духовними провідниками – ігуменами.

Справді образочин Лаври був особливим способом духовного вивищення та пошанування окремих чернечих громад. На християнському Сході лаврами почесно найменувалися монастирі на Афоні: сербський Хиландар, болгарський Зограф, також – Григоріат, Котломуш, Ксиропотам, Ксеноф, Афанасіат, лавра святого Павла. До лавр ще з IV ст., власне започаткувавши традицію такого поіменування, належали монастирі Феодосія в Палестині та Сави Освяченого поблизу Єрусалима. На слов'янському Півдні лаврами називалися у Болгарії монастирі Рильський, Троянський та македонські монастирські громади: Іван Бігор, Трескавець, Серський монастир в

Егейській Македонії. У сербській традиції лаврами визнано монастирі Студеницю, Високо-Дечанський та Печський патріарший. У київській християнському звичаї часом почесно титулувалися лаврами Супрасльський монастир неподалік Білостока та давній Унівський монастир на Галичині. Печерські архімандрити мали й старожитні особливості богослужбового чину, що постали, мабуть, ще в часах особливого вирізнення печерських ігуменів поряд із митрополитом та його крилошанами. А в часі відсутності в Києві як кафедральному місті митрополита, зокрема, у післятатарське лихоліття, печерські ігумени здійснювали, напевно, керівний провід вірними в Києві та й поза його межами. У цьому богослужбовому ключі діювання прикметним є виокремлене становище Печерського монастиря, який ніколи в давню пору не мав на чолі єпископа, однак здобув особливі літургійні привілеї. Таку, майже виняткову, особливість мала обитель на Синайській горі. І в цьому Печерський монастир у своїй славі зближується з Синайською горою. До того ж показово, що і Синай, і монастир Печерський стають на один значеннєвий ґрунт свого існування. Обидва цих місця увиразнює гора. Хоча її присутність у виображенні місця і є дійсним значеннєвим началом, але по-своєму така наявність образу гори відбивається у назві кожного з місць. Синай зберігає в своїй назві ознаку гори, яка образно переходить так само і на Русь. Тут це місце відоме як Сіянська (Осіянська) гора. А от Печерський монастир ніби приховує в своїй назві власну дійсну київську гору. Зі справжньої гори, на якій він стояв, у його назві з'являється діл – печера. В цьому й полягала особливість духовного уображення монастиря. Справжня гора, яка ще до того ж і була значеннєвою основою появи смислу духовної гори, що показала на цьому місці, крилася в глибині печери, як і в глибині назви. Початковий спосіб поселення – у печерах виявився означальним для назви місця навіть тоді, коли з'явився наземний монастир. Вся духовна сила місця зосереджувалася саме в низі гори – в печері. А верхній монастир зробився видимим – наземним образом печерської підземної слави.

Отже, становище і синайського, і печерського духовного провідників виявляло назовні образочин збіраної – стяженої внутрішнім монастирським подвигом духовної слави. Зважаючи на свою славу, Синайський монастир мав ігумена в архієрейському сані, який на чолі чернечої громади ставав з перервами в часі. Одне з останніх погоджень між східними патріархами про відновлення архієрейського ігуменства на Синаї сталося у XVI ст. І то був справді архієрей. А в Печерському монастирі стояв на чолі ігумен, згодом, як звано, монастир зробився архімандрією. Але що показово, так це те, що в монастирі певно здавна утвердилися архієрейські ознаки богослужіння. І це поряд із самою митрополитичною Софією. Можна зважити й на її запусітіння на певний час, та як ідея і місце, позначене нею, Софія Київська була завжди тривалим і незаперечним явищем, закріпленим у київській духовній традиції. Отже, «стяжена» слава в Печерському

монастирі надала йому безборонних з боку вищого духовенства й окремих літургійних доповнень.

Серед особливостей архієрейського чину богослужби, що вживалися в служіннях архімандритами Печерського монастиря, були: вихід з келії на богослужіння у Великій церкві «со славою» у мантії і з патерицею, у супровідному передході священників та дяконів, при вході до церкви архімандрити зустрічали з хрестом та кадилами зі співом «Достойно есть», архімандрит входив до вівтаря через царські врата, при зодяганні до відправи покладав на себе палицю, митру, панагію. Під час літургійної відправи благословляв трисвічником і двосвічником, на великому вході приймав святі Дари в царських вратах, не виходячи з вівтаря, причащав священників за архієрейським чином.

Середовищем виникнення, а згодом – обертання, печерної чернечої ідеї як «підземного неба», тобто того «низу» на землі, звідки вже видно небо – «верх», були Каппадокія разом із Палестиною. Каппадокія стала й тією чернечою землею, з якої з'явився Василій Великий (Каппадокійський). У Києві ж, у Печерському монастирі, каппадокійство – печерність уgruntувалося як на життійному чині чернечого діювання самого Василя Великого, так і на студійському уставному досвіді. Але василіанство було властивим лише окремим землям Київської митрополії. Студійство ж чинове – устав безпосередньо в самому Києві, в Печерському монастирі, злилося з каппадокійством. Студійський устав «проказував» (навчав) способу чернечого діювання. Каппадокійство обумовило місце чернечого дому – печеру, своєрідно виявивши в київських обставинах чернече сприйняття ідеї дому земного. Так, в особливому поєднанні, витворився києво-печерський чин, уgruntований студійсько-каппадокійським досвідом земного чернечого життя – подвигу.

У Печерському монастирі постало кілька виокремлених особливостей творення духовного шляху. Вони з'явилися як його складові, як творена у Києві, на печерах, форма духовного зростання. Це, передусім, «печерність», що виявляла глибину людського занепаду – розкрити прірву, яка своєю темнотою чавить людську Душу з часу втрати райського саду. Але саме там, у нетрях землі, і відбувалося людське переродження – поновлення. Переінакшення образу як духовного явлення людини ставалося, отже, у печерах. А змінювався – духовно перероджувався – той, хто наважувався носити образ печерного – підземного самітника. Тут, у печерному мороку, відбувалося «стягання» дарів Духа, що сприяло кріпленню власного духа. Тут духовно міцніло спостуване тіло і тим самим у ньому гніздилася, як у постійному вирії, несполохана Душа. У печері «стягахомся» з непроглядної темряви промені Світла, як великої ідеї – постання й народження, тримання й підсилення. Отже, у глибині й темряві показувалися (в них виднілися) висота та світло, бачені оком тілесним для тих, котрі в пості та молитві перебували. Саме побачені там – у печері світло та висота радо відчувалися й сприймалися Душею. Глибокий «низ» являв видиво Вишнього

«верху». Київські гори не з вершин своїх, а з низу вели до Висот. Але зі своєї темряви глибинної ставали горою – ліствицею (сходами), що, заповідаючи, як висхідний шлях показував ченцям Йоан Ліствичник. Гора і печера в ній як образ та значеннєве зосередження у висходженні ставала ліствицею, «ко небеси преводяй».

Незважаючи на те, що за татарської навали Печерський монастир зазнав ушкоджень – поруйновано мур, а з самої Великої церкви скинуто главу та «розбурено» споруду аж до «персей Пресвятия Богородици» – зображення Богоматері у вівтарній частині, монастир залишається чинним, у ньому надалі відправлялися богослужіння. А отже, Печерський монастир був і надалі живим джерелом духовного подвигу. На поклик біла ченці сходилися на службу, що тоді відправлялася в приділі. Доречним буде зауважити, що називання Великою церквою у княжий час удостоїлася лише єдино ця храмова споруда на Русі. Тоді як у Царгороді Великою називали патріаршу Софію, на Русі саме ця, монастирська, церква, а не митрополічна Софія, здобувається на поіменування Великою [1, с. 14-15]. Адже саме ченці-молитовники, а не князі та бояри, очолили духовний провід Русі.

Середовищем виникнення, а згодом обертання печерної чернечої ідеї і уgruntованого нею образу «підземного неба», тобто того «низу» на землі, звідки вже видно небо – «верх» були Каппадокія разом із Палестиною. Каппадокія була і тією чернечою землею, з якої з'явився Василій Великий (Каппадокійський). У Києві ж, у Печерському монастирі, каппадокійство – печерність утвердилося як на життійному чині чернечого діювання самого Василя Великого, так і на студійському уставному досвіді. Але василіанство було властивим лише окремим землям Київської митрополії. Студійство ж чинове – устав безпосередньо в самому Києві, у Печерському монастирі, злилося з каппадокійством. Студійський устав проказував (навчав) способу чернечого діювання. Каппадокійство обумовило місце чернечого дому – печеру, своєрідно виявивши в київських обставинах чернече сприйняття ідеї дому земного. Так, в особливому поєднанні, витворився києво-печерський чин, уgruntований студійсько-каппадокійським досвідом земного чернечого життя – подвигу.

Із печерного духовного подвижництва утвердилася в київській християнській культурі печерська ідея спасенництва як по-особливому налаштований та виображений стан тіла для його більшого ведення волінням Душі. Ця глибина земна – печера для київських печерян – стає новим Домом, з якого дедалі більше виднішає світлиця Небесного Града. Низ щонайбільший – печера земна стає вивідною дорогою до щонайвищого Верху – Єрусалима Небесного. З цієї київської печерської ідеї, рознесеної самими печерцями по землях України – Русі, постають й інші чернечі твердині. Прикметно, що і в них ченці-подвижники оселялися спершу звичним для Києва способом, започаткованим митрополитом Іларіоном та преподобним Антонієм, – у «печерці малі». Саме так – печерно – у «череві гори» утвердилося чернечі

громади як духовні та культурні осередки в Почасві та у Святогір'ї на Донеччині. Показовим є й те, що посвята монастирів теж обиралася, як і в Києві, у Печерському монастирі, Богородична – на честь

Успення. Отже, з Києва – з печер – розійшлася й утвердилася ідея духовного подвигу як чернечого печерного домобудівництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Києво-Печерський Патерик (вступ, примітки Д. Абрамовича). – К., 1931.
2. История православного русского монашества. – М., 1885.

© Ціпко А. В., 2013

Дата надходження статті до редколегії 25.03.2013 р.